

М.П. Вовк, кандидат філологічних наук, докторант відділу педагогічної естетики та етики Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України, м. Київ

**КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД ДО АНАЛІЗУ СУЧАСНОЇ СИСТЕМИ
ФОЛЬКЛОРИСТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТЬОГО
СЛОВЕСНИКА-ФОЛЬКЛОРИСТА**

Зважаючи на різновекторність трансформаційних процесів у освітньому середовищі, зокрема в українській вищій освіті, особливої актуальності набуває проблема підготовки конкурентоспроможних фахівців, які здатні гідно представляти певну професійну галузь на міжнародному рівні. Це питання зумовлено необхідністю формування нового типу особистості в умовах провідних вищих навчальних закладів, у яких має зберігатись фундаментальність з її науковими школами, ґрунтовними історико-педагогічними підвалинами та водночас враховуватись тенденції міжкультурної взаємодії, посилення культурологічних засад підготовки майбутніх фахівців, акцент на становлення універсального професіоналізму як найвищого рівня професійної майстерності. У контексті означеної проблеми вписується питання підготовки фольклористів у класичних вітчизняних університетах, у яких готують фахівців з фольклористики в межах ґрунтовної філологічної освіти. Так, саме у класичних вишах, зокрема у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка, Львівському національному університеті імені Івана Франка, а також у Черкаському національному університеті імені Богдана Хмельницького, де здійснюється підготовка лише магістрів зі спеціальності «фольклористика» крізь призму засвоєння змісту дисциплін фольклористичного циклу, їх практичної, науково-дослідної складової підготовки реалізується процес становлення вчителя (викладача)-словесника-фольклориста як професіонала.

Крім того, у провідних педагогічних університетах на філологічних факультетах реалізується фольклористична підготовка вчителів-словесників,

які отримують також спеціалізацію з українознавства (Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини).

Тому виникла необхідність окреслити домінуючі характеристики, фольклористичних компетенцій в умовах вишу та фольклористичної компетентності словесника-фольклориста з позиції компетентнісного підходу, що і є метою статті.

Теоретико-методологічні підвалини компетентнісного підходу до аналізу освітніх процесів, явища професіоналізму фахівця, процесу розвитку особистісних якостей, удосконалення професійних навичок протягом життя тощо були закладені у другій половині ХХ ст. Варто відзначити особливий внесок у розробку компетентнісного підходу російських дослідників: І. Зимньої, Н. Кузьміної, Л. Петровської, А. Маркової, Л. Мігіної, А. Хуторського та ін. В українські педагогічні думці активно розробляють методологічні засади означеного підходу відомі та молоді вчені: І. Зязюн, С. Гончаренко, О. Отич, О. Семенов, Л. Базиль, О. Рогульська, Л. Штефан, С. Нечіпор та ін.

Необхідно наголосити на тому, що більшість дослідників акцентують увагу на компетентності як особистісній характеристиці людини, яка реалізує себе у професійній діяльності. А. Хуторський розуміє під компетенцією «сукупність взаємопов'язаних якостей особистості (знань, умінь, навичок, способів діяльності), що задаються стосовно до певного кола предметів і процесів і є необхідними для того, щоб якісно, продуктивно діяти», а компетентність автор розглядає як «володіння людиною відповідною компетенцією, що включає *особистісне ставлення* до неї і предмета діяльності» [7, с. 60].

Аналогічно слушною є думка С.У. Гончаренка, який вважає, що «результатом набуття компетенції є компетентність, яка на відміну від

компетенції передбачає *особистісну характеристику* ставлення до предмета діяльності» [1, с. 231].

Ці вчені наголошують на особистісному ставленні до предмета діяльності як характеристики компетентності фахівців. Це, безумовно, визначає психологічні та аксіологічні виміри професіоналізму особистості. Усвідомлення необхідності власної діяльності для розвитку галузі, готовність до творчої самореалізації, розуміння важливості самовдосконалення для досягнення професійних успіхів, що кристалізують професіоналізм зокрема та сприяють науковим, виробничим досягненням у певній галузі в цілому.

На сучасному етапі відбувається інтенсивне дослідження синтезованого поняття компетенції / компетентність у контексті його застосування до професійних галузей, з урахуванням тенденцій пріоритетності гуманістичної парадигми освіти, культурологічного підходу до структуризованості змісту дисциплін у певних освітніх галузях. Безумовно, результати розробки теоретико-методологічного інструментарію компетентісного підходу до аналізу професійності особистості засвідчують фундаментальність та універсальність застосування до різних освітніх галузей. Зокрема такої думки дотримується С.У. Гончаренко: «Компетенції можуть бути виведені як реальні вимоги до засвоєння учнями сукупності знань, способів діяльності, досвіду ставлень з певної галузі знань, якостей особистості, яка діє в соціумі. Ознакою компетенції є її специфічний предметний або загальнопредметний характер, що дає змогу визначити пріоритетні сфери формування (*освітні галузі*), навчальні предмети, змістові лінії» [1, с. 231].

Вітчизняні педагогічні дослідження актуалізують проблеми становлення професіоналізму особистості, його професійної (зокрема й педагогічної) майстерності, розвиток особистісних якостей у процесі навчально-виховної діяльності та саморозвитку в умовах вищих навчальних закладів та протягом усього життя. Усі ці проблеми синтезують у вичерпному понятті «метакомпетентність».

У цьому контексті важливим є положення І.А. Зязюна про те, що «у центрі уваги цього (компетентнісного) підходу – взаємозв'язок очікувань майбутньої чи реалізованої професійної діяльності з функціональними характеристиками суб'єктів цієї діяльності. Вочевидь, «набір» компетентностей не випадковий, він з належною повнотою і системністю повинен відображати всю сукупність завдань, необхідність вирішення яких може виникнути в професійній діяльності, повинен вести до «метакомпетентності» як цілісної характеристики спеціаліста, який володіє необхідними можливостями вирішення найрізноманітніших задач професійної діяльності [2, с. 43-44].

Вважаємо, що метакомпетентність – це найвищий рівень досягнення професіоналізму фахівців, що обґрунтовується:

- акмеологічними принципами (творчість як найважливіший спосіб досягнення професійної вершини, спрямованість власного потенціалу на вдосконалення соціуму тощо);
- синергетичним підходом (самоорганізація різних систем, формування професійних якостей у міждисциплінарному контексті, нелінійний підхід до засвоєння культурного досвіду соціуму, явище самотрансляції тощо);
- аксіологічною методологією (формування ціннісних орієнтацій, спектру світоглядних орієнтирів з урахуванням загальнолюдських моральних засад та позитивних етичних установок сучасності);
- андрагогічний підхід (передбачає розвиток професійних якостей протягом життя, удосконалення власної професійності на всіх етапах життєдіяльності).

Тобто у межах компетентнісного підходу, його теоретичних підвалин дотичними є категоріальна тотожність інших підходів, що дозволяє системно підійти до понять професійної компетентності фахівців, професіоналізму особистості.

У контексті методології синергетичного підходу важливим є положення І.А. Зязюна. Вчений вводить поняття «професійна компетентність», яку вважає «підвалиною професійної майстерності (спрямованість і професійні знання становлять той кістяк високого професіоналізму в діяльності, який забезпечує цілісність системи, що самоорганізовується)» [3, с. 31]. Власне йдеться про синтетичні принципи формування професіоналізму, де розвиток професійних якостей у контексті навчально-виховного процесу та інших (соціальні, культурні, виховні, здібності та ін.) чинників варто розглядати як синтез самоорганізуючих домінуючих систем, які впливають на формування професійних та розвиток особистісних якостей майбутніх фахівців.

С.У. Гончаренко також вважає, що компетентність (лат. *competentia* – коло питань, в яких людина добре розуміється) «набуває молода людина не лише під час вивчення предмета, групи предметів, а й за допомогою засобів неформальної освіти, внаслідок впливу середовища тощо» [1, с. 231]. Ця думка підтверджує синергетичний принцип набуття знань, їх осмислення, формування компетентності шляхом не лише лінійної передачі інформації, але й під впливом інших факторів, зокрема соціальних чинників.

У контексті означених провідних положень компетентнісного підходу у педагогічній науці глибоко аналізувались важливі аспекти професійної компетентності вчителя української мови і літератури (О. Семеног, Л. Базиль, Л. Орехова, Т. Симоненко та ін.).

Системний аналіз, здійснений крізь призму основних принципів компетентнісного підходу, дозволив О. Семеног обґрунтувати дефініцію професійної компетенції майбутнього вчителя української мови в літератури «як ступінь сформованості системи знань і вмінь, філологічних і педагогічних здібностей, ціннісних орієнтацій, інтерактивних показників культури мовлення, стилю спілкування, необхідних для якісного виконання педагогічної діяльності» [5, с. 32]. Крім того, вчена системно підійшла до виокремлення складових професійної компетентності майбутнього вчителя з

урахуванням змістового наповнення та практичної реалізації провідних курсів та спецкурсів у системі підготовки вчителів-словесників в умовах педагогічного університету: лінгвістична, мовленнєва, комунікативна, іншомовна комунікативна, лінгвокраєзнавча, етнолінгводидактична, соціолінгвістична, методична, педагогічна, психологічна, науково-дослідна, культурознавча (народознавча), *фольклорно-літературознавча* та ін. Зокрема остання визначається дослідницею «як сукупність знань про українську літературу і фольклор у їх історичному розвитку та сучасному стані і вмінь здійснювати коментування тексту художнього твору, усвідомлювати закономірності літературного процесу, оцінювати художню своєрідність творів і творчості письменника в цілому під кутом зору національної культури і міжкультурної значущості» [4, с. 24].

Безумовно, визначення фольклорно-літературознавчої компетентності відносно вчителя української мови і літератури характеризується як його інтегративна властивість, сформованість якої свідчить про певний професійний рівень фахівця, зумовлений багажем теоретичних знань з фольклору та літератури, вміннями аналітично оцінювати, осмислювати традиційні та авторські явища культури тощо. Водночас, на нашу думку, дефініція «фольклорно-літературознавча компетентність» має тенденційно розмежовуватись, коли йдеться про підготовку вчителів та викладачів (відповідно до кваліфікаційного рівня) української мови та літератури, українознавства, яких готують зі спеціальності «фольклористика». Зауважимо, що з цієї спеціальності здійснюється підготовка фахівців лише у кількох університетах України, при цьому вона є провідною у здобутті кваліфікації «Вчитель (викладач) української мови та літератури, іноземної мови та зарубіжної літератури. Фахівець з фольклористики». Тобто з урахуванням специфіки підготовки фольклористів у межах провідних вітчизняних вишів варто говорити про систему фольклористичної освіти, а отже – про фольклористичну компетентність особистості майбутнього вчителя (викладача)-словесника-фольклориста. Вагоме місце

фольклористична підготовка займає в університетах, де молоді люди мають можливість в межах ґрунтовної філологічної освіти (українська мова та література) здобути додаткову спеціалізацію з українознавства. У цьому аспекті також актуальною є проблема прогнозованих фольклористичних компетенцій та шляхів набуття фольклористичної компетентності майбутніми філологами.

Фундаментальність теоретичних положень компетентнісного підходу надав нам можливість виокремити професійні та особистісні компетенції як прогнозовані результати підготовки фахівців цієї галузі та відповідно обґрунтувати цілісну дефініцію *фольклористичної компетентності* особистості майбутнього вчителя(викладача)-словесника-фольклориста.

Теоретико-методологічна компетенція. Зумовлює надання інформації щодо сучасних наукових методів та методологічних принципів у фольклористиці. Передбачає оволодіння знаннями про основні методи і напрями дослідження в етномузикології, методами польової роботи. Засвоєння відомостей про історичний розвиток теорії музичного фольклору, теоретичне осмислення теоретичних понять «фольклорний текст», «фольклорний твір», «обряд», ритуал», «міф», «модель світу», «архетип», «фольклорний образ» тощо у контексті вивчення теорії фольклору, якісне оволодіння інформацією про основні поняття і категорії міфології, трансформацію міфологічних мотивів у фольклорі, акцентування на взаємодії фольклору і професійної авторської творчості, на проблемі фольклоризму літератури, текстології фольклору тощо.

Історико-фольклористично-мистецька компетенція. Дозволяє визначити спектр засвоєння інформації про специфіку розвитку української фольклористики в історичній ретроспективі, вплив праць вітчизняних фольклористів на становлення науково-фольклористичних шкіл, значення товариств, періодики, діяльності осередків з фольклористичних досліджень для розвитку галузі тощо. Зумовлює набуття знань про історичні етапи становлення та розвитку історії українського мистецтва, хорового мистецтва,

зародження інструментальної музики та музичного театру, внесок відомих українських митців у розвиток українського мистецтва у різні часові періоди (музикантів, етнологів, народознавців, істориків, мовознавців та ін.), про сучасні напрями зарубіжної фольклористики тощо.

Фольклорно-жанрологічна компетенція. Передбачає оволодіння знаннями щодо основних теорій походження і функціонування різних уснопоетичних жанрів: історичних пісень, дум, родинно-побутового та календарно-обрядового фольклору, а також засвоєння фактологічного матеріалу щодо специфіки народної прози, малих прозових жанрів, народної драми, народної балади, малих пісенних жанрів, билини, пісень літературного походження; основних категорій міфології, класифікації міфів, джерел та особливостей української міфології, еволюцію системи жанрів українського та зарубіжного фольклору тощо.

Культурологічна компетенція. Забезпечується шляхом оволодіння знаннями про теорію українського фольклору, специфіку світового музичного фольклору. Зумовлює засвоєння майбутніми фольклористами інформаційних відомостей про джерела слов'янської міфології. Унікальний інформаційний напрям становлять відомості щодо категорій українського народознавства як науки та навчальної дисципліни: етногенеза українців, історичні типи сім'ї, громадянське самоврядування, світоглядні уявлення, етнічні архетипи в релігійному житті українців, національний характер, етнорегіональна своєрідність, школи і напрями в народознавстві. Також окремий змістовий напрям становлять питання специфіки розвитку фольклору народів світу (кельтський, англосаксонський, німецький, французький, іспанський, фінський фольклор), основних етапів історичного розвитку слов'янських культур, проблем сучасного європейського фольклористичного дискурсу, спадкоємних зв'язків народних культур тощо.

Етнолінгвістична компетенція. Визначає коло набуття необхідних інформаційних відомостей про фольклор як об'єкт аналізу у контексті лінгвістичних концепцій, про ознаки народної риторики, про народний

етикет (ритуали шанування, традиції вітання тощо). Визначає аналітичні оцінки фольклору у етно- та соціолінгвістичному дискурсі. Окреслює спектр необхідних знань про фольклорну поетику, внутрішній світ уснопоетичного твору, лінгвістичний аналіз фольклорного тексту. Визначає рівень засвоєння стилістичних особливостей фольклорних текстів: музичних особливостей різних фольклорних жанрів: дум (композиційні, ритмічні, інтонаційно-ладові, імпровізаційні), петрівчаних, купальських пісень, веснянок і гаївок, колядок і щедрівок, сезонно-трудова лірики тощо, а також осмислення засобів епічно-поетичного створення образу, музично-стильових особливостей творів усно-писемного походження тощо. Визначає коло необхідних для засвоєння питань у контексті проблеми суб'єктно-образної системи фольклору, проблем поетики фольклорних жанрів, фольклорного віршування, поетичної моделі української народної пісні, художньої специфіки фольклорних жанрів у контексті літератури, класичних та сучасних музики і театру, текстології фольклору, інтертексту у традиційній культурі тощо.

Аксіологічна компетенція. Регламентує процес формування світоглядних орієнтацій, спектру цінностей особистості вчителя (викладача)-словесника-фольклориста, згідно з якими відбувається усвідомлення суспільної потреби дослідження фольклору, з'ясування його морально-естетичного потенціалу, необхідність осмислення народнорелігійної моралі, закладеної у фольклорних творах, у процесі педагогічної, науково-дослідницької діяльності.

Естетична компетенція. Передбачає усвідомлення впливу фольклору на різновиди мистецтва як естетичного фактору. Визначає ставлення особистості до усної народної творчості як до естетичного регулятора явищ культури. Свідчить про сформованість сприйняття фольклорних та «відфольклорних» явищ культури крізь призму понять прекрасне / потворне, комічне / трагічне, художньоціннісне / псевдомистецьке тощо.

Комунікативна компетенція. Передбачає засвоєння теоретичних положень з основ усної комунікації, міжкультурної комунікації, сучасних інформаційних технологій у фольклористиці; володіння комунікативними вміннями щодо передачі фольклорної інформації, ретрансляція її осмислення, інтерпретації у процесі педагогічної діяльності; засвоєння особливостей педагогічного мовлення і слухання, навчання культурі і техніки постановки голосу, технологічних прийомів вироблення правильного дихання, голосотворення, дикції, володіння технікою адекватного використання невербальних засобів комунікації тощо.

Педагогічна компетенції. Забезпечується крізь призму засвоєння методики викладання мови, літератури та фольклору у середній і вищій школі, розуміння теоретико-практичного матеріалу під час вивчення етномузикознавчих дисциплін з керівництва гуртами українського народного співу, художньої специфіки сценічної мови, методики роботи з фольклорним ансамблем, методики комп'ютерної обробки пісенного фольклору, режисури народних свят та обрядів. Передбачає інтерпретацію етнопедагогічних засад культури певного народу та трансляцію цих знань у власній життєдіяльності, у професійному вираженні. Це сприяє формуванню умінь педагогічної майстерності у контексті осмислення фольклорного арсеналу культури як об'єкта педагогічної дії.

Психологічна компетенція. Формування готовності у майбутніх вчителів (викладачів)-словесників-фольклористів до навчання школярів (студентів) крізь призму інтерпретації фольклорного фонду культури (у змісті дисциплін українознавчого циклу, викладання української літератури тощо), мотиваційного компоненту реалізації фольклористично-педагогічної діяльності, емоційної стійкості, психологічних установок до осмислення фольклорних та «відфольклорних» явищ. Оволодіння інформаційним спектром знань з основ психології творчості в контексті фольклору, теоретичних положень щодо мовного віддзеркалення національної психології.

Науково-дослідницька компетенція. Передбачає практичну реалізацію набутих теоретичних знань у практичному вимірі: узагальнення, систематизація теоретичних положень крізь призму історико-типологічного, структурно-семіотичного, функціонального методу тощо; шляхи організації фольклористичних досліджень, зокрема фольклористичної експедиційної практики, написання курсових, дипломних та магістерських робіт, статей, доповідей на конференції, а також вироблення умінь і навичок подальшої фольклористично-наукової діяльності (написання монографій, дисертаційних досліджень, посібників тощо).

Отже, в результаті аналізу провідних компетенцій як результату цілеспрямованого процесу фольклористичної підготовки в умовах класичних, педагогічних вищих навчальних закладів можна сформулювати дефініцію *фольклористичної компетенції* як інтегративну властивості особистості, яка визначається стійкою аксіологічною орієнтацією, цілеспрямованою психологічною мотивацією, сформованою естетичною культурою, володінням спектром інформаційного фонду (теоретико-фольклористичного, історико-фольклористичного, фольклорно-жанрологічного, культурологічного, етнолінгвістичного, комунікативного спрямування), реалізацією у науково-дослідницькій фольклористичній діяльності з установкою на самовдосконалення протягом життя.

З метою глибшого дослідження фольклористичної компетенції особистості словесника-фольклориста актуалізується питання системного застосування до аналізу процесу становлення професіоналізму фахівця цієї галузі: культурологічного, акмеологічного, синергетичного, андрагогічного тощо. На нашу думку, це сприятиме фундаментальній аналітичній оцінці поняття мета компетентності у контексті дослідження феномену фольклористичної компетентності вчителя (викладача)-словесника-фольклориста.

Література:

1. Гончаренко С.У. Український педагогічний енциклопедичний словник. Видання друге, доповнене й виправлене. – Рівне: Волинські обереги, 2011. – 552 с.
2. Зязюн І.А. Філософія педагогічної дії: Монографія / І.А. Зязюн. – Черкаси: Вид. від. ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2008. – 608 с.
3. Педагогічна майстерність: Підручник / І.А. Зязюн, Л.В. Крамущенко, І.Ф. Кривонос та ін.; За ред. І.А. Зязюна. – К.: Вища школа, 1997. – 349 с.: іл.
4. Семенов О.М. Професійна компетентність вчителя української мови і літератури. Програма спецкурсу для студентів спеціальності 7.010103 «Українська мова та література» / Олена Миколаївна Семенов. – Глухів: РВВ ГДПУ, 2003. – 66 с.
5. Семенов О.М. Професійна підготовка майбутніх учителів української мови і літератури: Монографія / Олена Миколаївна Семенов. – Суми: ВВП «Мрія-1» ТОВ, 2005. – 404 с.
6. Симоненко Т. Професійна комунікативна компетенція вчителя-словесника: сутність, структура, критерії, поняття // Рідна школа. – 2004. – №9. – С. 12-16.
7. Хуторской А. Ключевые компетентности как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования /А. Хуторской. – Народное образование. – 2003. – №2. – С.58-64.